

NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF

Tóth László: Rossz napok

Gondolat, 2023

Tóth László *Rossz napok* címmel megjelent kötetében új versek és „rátalálások” olvashatók. A vékonyka könyv versei időrendben sorakoznak, felirat szerint 2018 és 2023 között keletkeztek, de van 2017-es (az *Előtanulmány...* ciklus első szövege), és került be még régebbi vers is (*Szociográfia*, 1990). A „rátalálások” kifejezés üzenete minimum kettős: a megértést, elfogadást, a véglegest mondja ki, miközben (ne feledjük, „új versek és”) arról is beszél, hogy a több mint ötvenéves költői pálya legújabb állomása is hordozza az új felfedezésére, megismerésére vonatkozó alkotói vágy jeleit.

Az 1971 óta publikáló szerző az elmúlt években összegző, rendező kötetekkel jelentkezett. Kiadta *Hagyomány és identitás* címmel az utóbbi évtizedben született, szlovákiai magyar irodalom tárgyú írásait, *Nagymama háza* címmel válogatott gyerekirodalmi anyagait, és megjelent egy prózát-drámákat közreadó kötete *A világ közepe* címmel. Elsősorban az utóbbit idézi az új verseskötet, olyannyira, hogy amikor újraolvasásakor a kötet második felének nyitányaként álló három epikus versfolyam felől olvastam a verseket, kulcsra találtam a teljes szöveghez. A ciklus mintha párja lenne *A világ közepe* utolsó írásának (*Elfújta a szél? Háttér-esszé egy elképzelt önéletrajzi regényhez*) és a kötet címadó hosszú esszéjének. Párja, de méginkább költői desztillációja. Nagy versfolyam, három tételben. Az *Előtanulmány egy lehetséges verses önéletrajzi szimfónia nyitányához, első tételéhez és valamely tételéhez* hiányos kompozíció: nincs zárata. Az utolsó szó is az, hogy „talán”. Holott egy szabályos szimfóniában negyedik, záró tételnek is lenni kell. Ezzel játszik a költő, amikor azt írja a harmadik vers címeként, hogy „valamely tételéhez”, mert ez a valamely lehet az utolsó, ám akkor hiányzik a harmadik, de lehet a harmadik, akkor viszont ennek a versnek – és így az önéletrajznak – még nincs zárása. Ez a töredékesség-visszavonás a cím-

adásban is ott van: mind az előtanulmány, mind a lehetséges kifejezések a kezdetlegességre, a még formáltnivalóságra utalnak, miközben a versszöveg részletes, kerek, egész. Költői játék, ami arra mutat, hogy az életrajz ha autográf, sosem lehet teljesen egész. Így a versbe írt sem az. Az ebben a három tételben és benne a költői játékban előhozott lebegtetés jelzi, hogy hiába mutat minden a lezárás irányába, a költő (alkotó)ereje teljében van, azzal, hogy leírja és ahogy leírja az elmúlást, a visszavonódást, épp azt bizonyítja be, hogy mindez még nem most teljeseedik be. Mint a *Biblia* mondja: az én erőm erőtlenség által végeztetik el, a versnyelv gazdag, áradó, sok helyen bravúros, ami azt mutatja, hogy bőven vannak tartalékai. Ebben a kontextusban méginkább érthető a ciklus egyik önmeghatározása, amiben azt olvassuk, hogy „talán mindig magad előtt... / magad előtt mentél mindig s te kullogtál / valaki után, aki előtted ment s akiről azt hitted, te vagy”, ami tulajdonképpen feloldja az előző sorokban a szűkebb és tágabb közösség viszonyulásának leírásában artikulált nyelvi nonszenszt, amely szerint „csak néztek utánad, s néztél te magad is... néztél utánad”. Tóth László új – és a fentieket alapul véve minden bizonnyal nem utolsó – verseskötetének ez adja frissességét.

Innen olvasva a ciklusok címei is feloldódnak: *Időző; Kánon; Már nem én; A lélek, ha; Szanalás* – ezek nem csupán összegzések, leltározások, bőséggel van bennük muníció a továbblépésre. Ilyen a kötet verskerete is: a nyitó és a záró, külön álló két szöveg, a *Bevezetés a Kiűzetéshez* és a címadó *Rossz napok*. A nyitó vers egyenesen a születésről szól, még ha annak tragikus életkövetkezményeit (lásd még: „éltem s ebbe más is belehalt már”) idézi is: „Az első fény pengevágása a szemben / a tüdődbe zúduló levegő ostorsuhintása / a füledbe berobbanó hangok / az ébredező érzékek kegyetlen szürrealitása // (miközben kezében tüzes karddal / méreget már

felülről az Angyal.” Utóbbi már a címével is mutatja, a versek, a költői tapasztalat ugyan egyre jobban számol a lezárással, a végérvényessel, de egyrészt ezzel mindig számolt, másrészt mással is számolt: „Nem tudni, el mért nem megyünk. / S azt se már, ide mért hozott utunk” – olvassuk.

A *tudás* című, a '80-as években írt vers is már így szól: „Már tudom, hogy a poklot rossz helyen kerestük. / És tudom, hogy a mennyet is. / Nem lent van az egyik és / nem fent a másik. / A belülből ásít, / onnan ásít mindkettő.” Mintha erre rímelve most a kötet utolsó két sora: „Az üresség bentről húzódik / szótlán kintünkbe” – és ez a bentről kifelé terjeszkedő üresség nem a semmi, nem is lehet az, ha húzódik, kijön, terjeszkedik, a belső menny és pokol kívánczik, verssé lesz, segít meg- és újra (és újra) fogalmazni a világot. A kintit és a bentit is. Épp ezért minden új vers új születés.

Jól érzékelhető, hogy miközben őrzi a rá jellemző stílusjegyeket, nem szűnik meg kísérletezni, a munkáival méltán kivívott rang magabiztosságának is mondhatnánk ezt, de ennél nagyobbat nem is lehetne tévedni. Tóth László lírai magabiztossága nem a kötet- és díjlista adta magabiztosságból táplálkozik, vágáns mivolta az alkotóerő vagányságából merít. A hetvenen túli költő mintha csak az évtizedekkel ezelőtti kötetét írja tovább, újra. „Nem biztos, hogy meg tudom írni. Mi mást tehetnék hát? Nekirugaszkodom. A legszívesebben nem vennék róla tudomást, tehát szembe kell néznom vele. Bár kérdés: meg kell-e mindent, meg szabad-e mindent írni?” – olvasható a már idézett prózakötet egyik legmegrázóbb írásában, a *Képelemzésben*. A „mi mást tehetnék” költői alapállapota Tóth Lászlónak, nem tud nem írni, és mert amit írás alá von, újratereztődik, a nyelv is szükségképpen ehhez alakul. Kristálytisza, dísztelen, pőre nyelv a kötet versnyelve. Nem attól filozofikus, hogy gondolati, hanem attól, hogy a megnevezés nehézségével szembesülve közhelymentesen képes továbblépni. Már-már tréfás, ahogy minderről vall, amikor az ezt megelőző verseskötetének az alábbi címet adja: *Wittgenstein szóvivője*. Egy interjúban nyilatkozta, kifordítva kedves szerzőjének, Vítězslav Nezvalnak „az én sorsom a szó” gondolatát, hogy „az én arcom a szó”. Arca és harca is. És ha már tréfa: míg a létértelmezés és az önállóság komoly munkáját végzi, nem szűnik mindezt derűvel, humorral fűszerezni. A *Kis értekezés arról, miről is szól egy vers*, vagy még inkább a *Kisdéd értekezés a rossz versekről* már a címmel is ezt üzenik. Utóbbi-

ban ott az önirónia is: „A legegyszerűbb nyilván az volna, ha egyszerűen nem írnánk rossz verset. (De akkor hogyan írnánk, hogyan írhatnánk jót, ha nem tudnánk, az mihez képes jó. Megoldás lehet még, hogy ne mi írjuk a rossz verseket.)” A *mennyei tizenegy* című, a költőelődök előtti főhajtást kreatívan előadó miniatűr, amelyben nagy magyar költők mint futballjátékosok szerepelnek, mégpedig ebben a felállásban: Füst – Janus Pannonius, Balassi, Csokonai – Vörösmarty, Petőfi, Arany – Kosztolányi, Babits, József Attila, Kormos István (a padon: Kassák). „Illyés a szövetségi kapitány büszkén indul a sajtótájékoztatóra / ahol bejelenti / a következő tétmérvésközélen / minden poszton a kis Weörest egymagát küldi a pályára.” Ez és a hasonlóan ehhez elmúlt szerzőket (Füst Milán, Márai, Hervay Gizella, Csajka Gábor, Cyprián és mások) emlegető versek, köztük az utalás nélkül szereplő, de szövegében és hangulatában is Kántor Pétert idéző *Leghőbb vágyam kijönni magammal...* az első ciklusban kaptak helyet, és nem a *Kánon* címűben. Ennek oka, hogy utóbbi nem irodalomtörténeti értelemben áll, hanem ennél egyetemesebb: „szeliden csordogál le torkunkon a lé / miként medrében a mítoszi Léthe / mintha a világ minket csak betépvé / viselne el kiknek egyetlen vigaszunk / a modernben az antikvitás léte / nyakunkon ez maradt az egyetlen nagy kánon / adósaiként tekint mindünkre Kháron”. A versbeszélő elhelyezi magát a nagy folyamban, de ehhez elsősorban arra van szüksége, hogy önmagát tudja. A *Szelfi* című (lám, az önarckép kifejezés helyett bátran teszi verscímmé ezt a 21.századi kifejezést) versben mégsem csupán leírást találunk, sokkal inkább megint csak kérdéseket: „magasság és mélység között / mintha vízbe vetve magam / keresztlhasítva a levegőt / fentről le / mintha madár suhanna / mintha kő / mintha múlt gondolat / mi van a szememben / van-e még benne ég / van-e benne látás még / van-e fent van-e lent / van-e benne közeledés távolodás / mit árul el a tekintetem az arcom / ez az üresség / a hiányom”. Ez a kérdezve állítás, a válaszok konok keresése, lehetséges megoldások rögzítése és egymásra olvasása ez mind-mind a költői születés aktusa. Minden alkalommal újra és újra. Tóth László új kötetének bizonyossága erre. Ahogy a *Tamás* című rövid versben olvassuk: „hitetlen? én? de nem hittelen! / hisz a kérdésekben / ha másban nem is / a kérdésekben mindig hittem! / hová merre az út / bennünk a válasz”. Tóth László lírájában van és bizonytalanság is.

PETHŐ JÓZSEF

Czetter Ibolya: Az irodalom nyelvei

Savaria University Press, 2023

Czetter Ibolya legújabb, válogatott tanulmányokat tartalmazó kötetének dolgozatai, ahogyan ezt a kiválóan választott cím, *Az irodalom nyelvei* is egyértelműen jelzi, a nyelv- és irodalomtudomány határmezsgyéjén végzett, pontosabban meghatározva: stilisztikai fókuszú kutatások eredményei.

A könyv első nagy fejezete, a *Márai-etűdök* az író minden szempontból kivételesen gazdag, napjainkban is egyre újabb és újabb értelmezési lehetőségeket felkínáló világának jobb megismeréséhez, megértéséhez segíti hozzá az olvasót Márai több, különösen jelentős alkotásának értő analizésével: Az első idetartozó tanulmány, a *Szóval győzni, meggyőzni a Vendégjáték Bolzanóban* egy részletének retorikai-stilisztikai szempontú vizsgálata, a második, a *Szentenciák és aforizmák* pedig az *Ég és Föld* című mű elemzése. A Lőrinczy Huba emlékének ajánlott nagyívű, *Lelki Canudosok* címet viselő dolgozat három Márai-regényben, a *Válás Budán*, az *Eszter hagyatéka* és a *Gyertyák csonkig égnek* című művekben vizsgálja a szerelmi szenvedély okozta lelki lázadás indítékait, következményeit, összefüggéseit, a fellelhető párhuzamokra, a kapcsolódások értelmezésére helyezve a hangsúlyt. A következő, *„Az életet, úgy, ahogy van, nem lehet megérteni”* című tanulmány azt mutatja be, hogy az idő és az emlékezet miképpen szerveződik, és hogyan tölt be szövegszervező szerepet az *Egy polgár vallomásaiban*. Márai „utazás- és idegenségtapasztalatait” analizálja az *Egy európai utas vallomásai* címet viselő dolgozat a *Napnyugati őrvjárát* és az *Egy polgár vallomásai* alapján. A humor és irónia jelentésszintjeire fókuszál a következő két írás: *Az ember a panoptikumban*, amely a *Bolhapiac* írásainak humoráról ad képet, valamint *A szegények iskoláját* elemző tanulmány. Egy-egy specifikus, ugyanakkor az egész oeuvre-re vonatkoztatott szempontból közelít Márai műveihez a fejezet utolsó két tanulmánya: a *Márai Sándor és az orosz irodalom*, illetve *A rekanonizálóító Márai a középiskolai tankönyvekben (1989–2014)*.

A *Művészi nyelv stílusösszetettsége* című, második nagy kötetegységet nyitó két dolgozat novel-

laelemzés: az első Krúdy Gyula *Pesten lakott egy fuvolás* című novellájának stílusszintézisét bontja ki, a második, *A nyelv és az elbeszélés nehézségeiről* című pedig Ottlik Géza *Minden megvan* című novellája alapján az életmű egyik központi jelenségét járja körül: az elbeszélés, a kifejezés lehetőségeinek vagy lehetetlenségének, illetőleg a megismerés és a megértés nehézségeinek kérdéskörét. Illyés Gyula naplóköteteinek bejegyzéstípusait és stíluszerkezeti jellemzőit tekinti át az *„Újjá teremteni”* című tanulmány. A következő két írás Tömörkény István művészetének teljesebb leírásához, pontosabb értékeléséhez járul hozzá fontos új meglátásokkal: *A narráció stilisztikája néhány Tömörkény-novellában* és *A „célszörű szögény embör” világa Tömörkény néhány novellájában*. A gyakran Tömörkényhez hasonlított Gárdonyi Géza *Az én falum* című novelláskötetnek lírai novelláit a természet- és életáhitat szempontjából mutatja be a *„Stilizált harmónia”* című írás. Déry Tibor *Kedves bópeer...!*-ének új szempontú megközelítését adja *Az öregség mint stílus*. Ezt követően Székely Csaba *Vitéz Mihály* című komikus történelmi tragédiájában a nyelvváltozatok stilisztikai szerepét tekinti át a szerző. A *„megkötöttség” vagy a távozás verse?* kérdésre keres választ az egyik leghíresebb Ady-vers, a *Síjja régi babonának* értelmezése. A kötetet két kortárs műnek, egy novellafüzérnek és egy regénynek az elemzése zárja: *Akit meglátogat a múlt. Ferdinandy György: A francia asszony* és *Nyelv a határon*, illetve *A szentvelenség jelentéslehetőségei Agota Kristof A Nagy Füzet c. regényében*. (A *Nagy Füzet* ugyan először 1986-ban jelent meg, de széles körű ismertsége inkább csak a 2013-as filmváltozattól datálható.)

A kötethez kritikusi szemmel közelítő értékelés kulcsszava megítélésem szerint a *színvonal*. Kifejtettebben: a nyelv- és az irodalomtudomány művelőinek és az olvasóknak is minden szempontból mércét, példát adóan *kiemelkedően magas színvonal*.

Miben is jelentkezik ez? Elsőként, hiszen talán ez a leginkább „objektív” és már az első megközelí-

tésben is közvetlenül szembetűnő tényező, azt érdemes itt említeni, hogy milyen szövegeket, kiknek a műveit is választotta elemző vizsgálatra Czetter Ibolya. A névsor önmagában is nagyon sokatmondó: Márai Sándor, Krúdy Gyula, Ottlik Géza, Illyés Gyula, Tömörkény István, Gárdonyi Géza, Déry Tibor, Székely Csaba, Ady Endre, Ferdinandy György és Kristóf Ágota. A felsoroltak többségének életműve, teljesítménye az aktuális irodalmi kánon szerint is irodalomtörténeti örökségünk legértékesebb részéhez tartozik, ám a többnyire inkább második vonalban számontartottak (Tömörkény, Gárdonyi) teljesítménye is több szempontból rendkívüli, figyelemre, esetenként újraértékelésre méltó. (Németh G. Béla szerint például Tömörkény „nagy novelláiban [...] ugyanazt a tárgykört, kérdéskört variálja. Azt azonban olyan művészettel, mely Kosztolányi novellaművészetével vetekszik”.)

A színvonal másik meghatározó összetevője Czetter Ibolya elemzői módszere. Röviden szólva: ez alapvetően stilisztikai, ugyanakkor azonban interdiszciplináris módszer, amely képes ötvözni a klasszikus irodalomtörténeti és stilisztikatörténeti hagyományokat a legújabb funkcionális kognitív stilisztikai és poétikai megközelítéssel.

Az elemzés tárgya és módszertana mellett idetartozik az is, hogy milyen mélységben, milyen alapossággal valósulnak meg az elemzések. Itt említendő – és ez szorosan összefügg ez interdiszciplinaritással is –, hogy Czetter Ibolya tudatosan és eredményesen törekszik arra, hogy több szempontból, a lehető legárnyaltabban közelítse meg a jelenségeket. Az eredményesség e téren az elkötelezett filológusi attitűdből következő alaposság mellett a szerző produktív áttekintő-, szintetizálókészségének tudható be. A számos itt hozható példa helyett most hadd utaljak csak arra, ahogyan Czetter Ibolya a legtöbb esetben felvázolja az elemzett szövegek interpretációs-elemzési kontextusát, szükség szerint hol részletező, széles körű szakirodalmi áttekintéssel, hol pedig esetleg éppen rövidebben, a megfelelő ökonómiával, tömör, találó összefoglalással, pontosan szemléltető utalásokkal, lásd például az „utazáselbeszélés” és az „őrjárat-irodalom” kategóriáknak (*Egy európai utas vallomása. Márai utazás- és idegenségtapasztalatai*

az *Egy polgár vallomása* és a *Napnyugati őrjárat című művekben*) vagy az irónia fogalmának a további analízist gondosan megalapozó körüljárását (*A humor és irónia jelentésszintjei Márai Sándor A szegények iskolája című művében*). Az elemzések mélységéről szólva mindenképpen hangsúlyozni kell azonban a másik oldalt is: a nagy ívű, lényegkiemelő és szintetizáló kitekintések, a műfaji, tematikai összefüggések vázolása mellett a mikroelemzések, a részletmegfigyelések problémaérzékenységét, kivételes stílselemzői képességeket felmutató voltát. Vagyis az irodalomértés igazi, leginkább adekvát módja valósul meg, a „szoros olvasással” párosuló kreativitás, affinitás által.

A tudományos művek megítélésekor nemcsak önértékük, hanem a szélesebb közönség általi hozzáférhetőségük szempontjából is alapvető kérdés az, hogy a szerző milyen stílusban, milyen nyelvezettel fejt ki meglátásait, mutatja be eredményeit. Ennek kapcsán érdemes utalni arra az irodalomtudományban és a stilisztikai szakirodalomban is sokszor feltűnő kölcsönhatásra, amely a vizsgált szövegek és az azokat analizáló tanulmányok stílusa között alakul ki. Jelen esetben is jelentkezik ilyen értelemben például Márai hatása, mert mintha Czetter Ibolya vele együtt vallaná: „az élet irtózatossá zűrzavarában nincs más menekvés, csak a jól fogalmazott mondat”. Vagyis az itt tárgyalt kötet nyelvezetére is áll az, amit Tolcsvai Nagy Gábor Márai nyelvéről mond: „Az autonóm személyiség, aki egyben harmonizál természetes közösségével, nem beszélhet másképp, mint a közösség kiművelt, kifinomult közös nyelvén, mely az irodalmi hagyomány alapján is eljut az eszményi szintre.”

Külön is kiemelendő továbbá az elemzett művekben megragadott témák fajsúlya. Mert a színvonalhoz tartozik az is, hogy mennyire időt álló vagy talán pontosabban: mennyire örök emberi, az emberi lét és így az irodalom alapvető jelenségeit, folyamatait jelentő témákat kíván megközelíteni és újraértelmezni az elemzett mű, szöveg – és vele együtt a tanul-

mánykötet szerzője. Ilyen például jelen esetben a szerelem, az idő, az utazás, a lázadás, az idegenség, kirekesztettség, a hontalanság érzése vagy az öregedéssel való szembenézés.

A modern stilsztika egyik alaptétele a „befejezetlen elemzés elve”. A pragmatikai, interakciós és hermeneutikai háttérből következően kétséges ugyanis, hogy lehet-e egyáltalán teljes, végleges és kimerítő elemzést készíteni. Az ilyen értelemben vett „befejezetlenségre”, az adott témában lehetséges további kutatások szükségességére több tanulmánya végén Czetter Ibolya is utal, sőt, az is előfordul, hogy saját korábbi megállapításaihoz viszonyul az újraértelmezés, az új nézőpontok keresésének szándékával. Ez a fajta „befejezetlenség” így tehát távolról sem kell, hogy hiányérzetet keltsen a recenzensben – aki maga is a funkcionális

kognitív stilsztika elméleti keretében dolgozik – vagy az igazán érdeklődő, nyitott olvasóban, éppen ellenkezőleg: ez a szakmai tisztánlátás és elkötelezettség bizonyítékként értelmeződik. Ehhez – minden bizonnyal a kötet számos olvasójával, Czetter Ibolya korábbi munkásságának más ismerőivel egyetértésben – hozzá kell tenni azt is, hogy a kitekintések, a további kutatási kérdések, lehetőségek felvetése biztatás is számunkra arra nézvést, hogy további, az itt bemutatott kötetben olvashatókhoz hasonlóan színvonalas, cizellált és inspiráló tanulmányokat várjunk a szerzőtől a jövőben is.

TÁNCZOS KRISZTINA, Mégis, 2003, olaj, vászon, 70x120 cm

